

Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції

Єва Кіш,

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту світової економіки
та міжнародних відносин
НАН України

Головною константою стратегії Європейського Союзу, як в часи його заснування, так і сьогодні, лишається оптимальне поєднання політичного прогресу з прогресом економічним і соціальним. Це, зокрема, простежувалось як на першому етапі євроінтеграції, так і пізніше, з визначенням її органічної політичної складової, а саме – підписанням Єдиного європейського акту 1986 року, Маастрихтської угоди 1992 року та Амстердамського договору 1997 року.

Визначальною рисою розвитку наукового студіювання євроінтеграційних процесів є істотне розширення його проблематики. Прикметна ознака новітніх інтеграційних теорій, які мають адекватно пояснювати сучасні процеси і окреслювати напрямки подальшого їх розвитку, – усвідомлення поліваріантності тлумачення ролі і значення суб'єктів міжнародних відносин.

Р. Шуман: „Європу не буде створено швидко чи за єдиним планом. Вона розбудовуватиметься через послідовні досягнення, які слугуватимуть основою реальної солідарності” [1]. Ця теза (по суті – перший принцип Декларації Р. Шумана) виразно та логічно пояснює сутність європейського інтеграційного процесу. Більше того, в теоретичному вимірі вона, по-перше, доводить недієздатність федералістського підходу саме на початковій фазі розвитку євроінтеграції – тобто неможливість створення федеративної супердержави попри існування у світовій практиці ефективних моделей такого устрою. По-друге, цей принцип відображає сутність філософії розвитку євроінтеграції, а саме – надання переваги практиці, а не формуванню

апріорі ідеологом чи теоретичних конструкцій, якими має керуватися практика. Концептуально теорія ані на початку творення форм європейської інтеграції, ані сьогодні не виступала детермінантою політичних рішень. По-третє, теоретичні дослідження, предметом яких є еволюція інтеграції, її складові, механізми дії ЄС, являють собою велике розмаїття думок. Різні тлумачення стосуються, насамперед, якісного визначення ЄС поряд з іншими міжнародними, а скоріш з міжурядовими організаціями світу як *primus inter pares*. Інший погляд – це тлумачення євроінтеграції як одного з сегментів світової регіональної інтеграції або ж, навпаки, акцентування унікальності євроінтеграційного процесу.

Відтак на принципові питання європейської інтеграції в політичній теорії не існує єдиного погляду. Та навряд чи він і можливий. Євроінтеграція спочатку бачилася об'єднанням на кшталт США. Але висловлювалися й радикальні заперечення – цей шлях для Європи неприйнятний.

На нашу думку, зважаючи на динамічну еволюцію якісних характеристик ЄС, бажано було б застосовувати комплексний підхід до вивчення євроінтеграційного процесу, підходу мультикаузального, мультилінійного, з'ясування мережі взаємозалежних причин історичних змін, що, з точки зору методології дослідження, дозволяє осмислювати євроінтеграцію як цілісний процес з власною внутрішньою логікою розвитку, з виокремленням специфіки його якісних характеристик.

Метою статті є аналіз насамперед політичної теорії європейської інтеграції, її ключових положень, які ще продовжують дискутуватися в наукових колах. Спробуємо також виокремити проблемні питання мозаїки теорії євроінтеграції, які потребують комплексного дослідження.

На сьогодні зроблено чимало теоретичних узагальнень стосовно процесу розвитку інтеграції суверенних держав Європейської спільноти, надалі – Європейського Союзу, а також наукових розвідок щодо еволюції теоретичних основ євроінтеграційного процесу. Більше того, за істотної зміни ситуації на євразійському континенті на зламі XX – XXI століть, а також внаслідок поступового формування (зауважимо, що цей процес відбувається саме тепер) нового суб'єкта міжнародних відносин у глобальному вимірі – Європейського Союзу, вчені прагнуть узагальнити існуючі теоретичні моделі інтеграції, а також розробити нові [2]. Втім зрозуміло, що це вельми складне завдання, позаяк розробка новітньої теорії євроінтеграції вимагає не тільки застосування комплексного підходу у методологічному сенсі, але й врахування чинників економічного, інституційного, політичного характеру внутрішнього розвитку ЄС поряд з аналізом дії чинників зовнішніх, які теж динамічно змінюються в системі міжнародних відносин.

З наявної палітри теоретико-методологічних узагальнень в контексті як поглиблення, так і розширення Євросоюзу виокремимо, насамперед,

три базові, концептуальні.

По-перше, це **Європа „різних швидкостей”** (уперше термін з’явився в „звіті Тіндемаса” (1975 р.). Так характеризується ситуація, коли не всі держави-члени можуть або хочуть в однаковому темпі просуватися до інтеграції у певних сферах. Це вимагає спеціальних заходів для погодження інтересів різних груп держав.

Загалом положення „звіту Тіндемаса” були відхилені. Однак при запровадженні європейського механізму обмінних валютних курсів (наприкінці 1970-х років) було все ж допущено можливість „різних швидкостей” у рамках європейської монетарної системи. Реальні загрози Європі „різних швидкостей” виникли й після першої невдалої спроби прийняти Конституцію ЄС, що також свідчило про можливу кризову ситуацію в контексті творення єдиного суб’єкта міжнародних відносин.

По-друге, це **Європа a la carte, так зване „меню” стратегій розвитку європейських країн** – тобто модель інтеграції, за якою держави самі вирішують, брати чи ні участь у певній конкретній інтеграційній ініціативі. Такої моделі дотримувався, наприклад, британський уряд, використовуючи так зване opt-out щодо положень „Соціального пакету” Маастрихтської угоди. Цей термін відображає ідею неоднакового методу інтеграції, який дозволяє країнам-членам вибирати стратегії „як з меню” і долучатися до їх реалізації. Така модель може становити загрозу всьому процесу європейської інтеграції, отже має бути хоча б мінімальна кількість спільних цілей країн-членів ЄС (до речі, інша назва – модель „змінної геометрії” євроінтеграції).

І, по-третє, **Європа концентричних кіл** – концепція, запропонована Ж. Делором у січні 1989 року. Вона передбачає дедалі вищий рівень інтеграції у напрямку „центру” Євроспільноти, яким мали б бути країни ЄС після створення політичного союзу, спільного ринку та господарського й валютного союзів. Далі йдуть країни Європейської асоціації вільної торгівлі, наближені до ЄС у господарському і правовому плані. Зовнішнє коло утворюють країни, асоційовані з ЄС, які претендують на повноправне членство. Четверте, найширше коло – це країни – члени ОБСЄ як спільний простір європейського співробітництва [3].

Аналіз теоретичних моделей інтеграційних процесів, зокрема і європейської інтеграції, дозволяє простежити їх динаміку. Це потребує вивчення проблем міжнародного права, світової економіки, міжнародних відносини тощо.

У цьому контексті привертає увагу ґрунтовне дослідження напрямків і концепцій євроінтеграції В. Копійки [4], цікаві компаративні розвідки теоретичних моделей інтеграції О. Ковальнової [5], аналіз виявлення оптимальних наукових теорій і методологій дослідження євроінтеграційного процесу крізь призму порівняння теорій європейської інтеграції І. Піляєва [6]. Таким чином, у нас закладаються основи власної

школи „європейських студій”. Але дослідження теоретичних моделей інтеграції, як і політичної теорії європейської інтеграції в цілому, потребує глибокого переосмислення на основі критичного аналізу наявних розробок і дослідження відповідності теоретичних засад динамічному розвитку саме сучасного євроінтеграційного процесу.

Сором’язливо виокремлюючи деякі загальновідомі теоретичні засади євроінтеграційних моделей – для обов’язкової презентації так званої „теорії” або „методології” дослідження у вступі до кандидатських чи докторських дисертацій і деяких підручників, українські дослідники обмежуються описом основних теоретичних засад інтеграції. Виклик ми вбачаємо у розбудові сучасної новітньої теорії євроінтеграційного процесу, його уявних чи реально діючих складових – як спроможності з’ясування кожного сьогодишнього і, що особливо важливо, „завтрашнього” кроку ЄС. Це потрібно не стільки для ЄС, скільки для неофітів Євросоюзу – держав Центральної Європи (і особливо – для України). Їх майбутнє не може окреслюватися копенгагенськими чи будь-якими іншими критеріями, позаяк це питання хоч і складні, але все ж таки технічні. Вирішення проблеми вбачаємо в стратегічному плануванні євроінтеграційної політики за умов розробки концептуально виваженої теорії євроінтеграційного процесу.

Наукова вагомість проблеми полягає також і в тім, що нині, за умов докорінної трансформації Євросоюзу, вкрай необхідно виробити нові моделі євроінтеграційного процесу, принаймні теорію розширення ЄС. Зазначимо, що такі спроби вже спостерігаються в західній політологічній літературі [7]. З’явилися навіть дослідження, у яких „вираховуються” вигоди і втрати ЄС від розширення на схід [8].

Але проблема в тім, що ці теоретичні моделі не витримують перевірки часом: теорія „не встигає” за практикою. Згадаймо лишень про брак чіткої стратегії ЄС стосовно східного розширення, „плоди” чого пожинають тепер в рамках статусу повноправних членів країни Центральної Європи. Або про безплідні, але вкрай „завжди актуальні” квазидискусії про „останній кордон” Європи, чи про виокремлення культурно-цивілізаційного простору Ultima Thule, до якого включають і Україну поряд з усіма іншими не-членами ЄС. Чи про концептуально невважені ідеї безпосереднього сусідства, формування нових „фінансово обмежених” сусідських програм, які ані в концептуальному, ані в стратегічному вимірах не є ефективними і вже нині потребують сутнісної модифікації або, у найліпшому випадку, розробки нової продуктивної філософії східної політики об’єднаного ЄС.

Управляти ситуацією можна лише тоді, коли зуміємо передбачити, хоча б на два кроки вперед, дії ЄС. Чи хоча б досягнути значущість адаптації держав нової Центральної Європи і скористатися з цих уроків.

Головною константою ефективною стратегії ЄС, як і в часи його заснування, лишається оптимальне поєднання політичного прогресу з

прогресом економічним і соціальним – з урахуванням об'єктивних реалій. Це, зрештою, чітко простежується як на першому етапі (домінування економічної складової) європейської інтеграції, так і визначенням її органічної політичної складової, а саме – підписанням Єдиного європейського акту 1986 року, Маастрихтської угоди 1992 року та Амстердамського договору 1997 року.

На початку XXI століття визначальною рисою розвитку євроінтеграційного студіювання є істотне розширення його проблематики, яке відбувається на тлі формування нових концептуальних підходів щодо висвітлення окремих сегментів складного процесу євроінтеграції. Водночас важливою складовою новітніх пошуків інтеграційних теорій, які б адекватно пояснювали сучасні процеси євроінтеграції чи окреслювали напрямки розвитку її в майбутньому, є усвідомлення поліваріантності тлумачення ролі і значення суб'єктів міжнародних відносин.

Як у XX столітті, так і нині ключовим питанням теорій інтеграції є роль і значення держави-нації у формуванні теоретичних підвалин європейського інтеграційного процесу. Широка палітра теоретичних моделей інтеграції – це наслідок їх еволюції у суперечливому процесі практики міжнародних відносин. І ключовим все ще лишається питання ролі і значення держави-нації в інтеграційному об'єднанні, в даному випадку в рамках ЄС.

Згідно з визначенням Р. Арона, „міжнародні відносини – це відносини між політичними утвореннями. Останнє поняття охоплює грецькі поліси, римську та єгипетську імперію, а також європейські монархії, буржуазні республіки і народні демократії” [9]. Як справедливо зазначає Р. Арон, міжнародні відносини – це політичні відносини, взаємовідносини між державами. Хоча вже наприкінці XX століття суб'єктами міжнародних відносин все більше стають як регіональні союзи та економічні об'єднання, які, до речі, створюються також і державами, так і недержавні структури, громадські рухи та ініціативи.

Основна тенденція сучасного етапу міжнародних відносин незмінна віддавна, це факт. Адже постійним мотивом міжнародної політики лишаються національні інтереси, а її суттю – боротьба за владу і силу. Відтак головним міжнародним актором, який визначає характер міжнародних відносин, лишається держава.

Втім, заперечуючи глорифікацію держави та її роль у міжнародних відносинах, представники „політичного ідеалізму” вважають хибною обмежувати вивчення системи міжнародних відносин тільки міждержавними стосунками, позаяк все більшу роль у них, поряд з державами, відіграють недержавні структури, громадські рухи та ініціативи, і це є проявом демократизації сучасних міжнародних відносин.

Методологічно в ході наукового аналізу європейської політичної інтеграції необхідно виходити з такого положення: політичні відносини

утворюють найважливішу підсистему системи міжнародних відносин з власною структурою, функціями, процесом розвитку. Одна з найголовніших функцій цієї підсистеми полягає в синтезі, детермінації, відображенні всіх інших видів відносин, які виступають як самостійні підсистеми в системі міжнародних відносин.

Історіографія проблемних питань теорії європейської інтеграції презентована ґрунтовними розробками представників федералізму (неофедералізму) (А. Етціоні, Дж. Піндер), функціоналізму (Д. Мітрані), неофункціоналізму (Е. Хаас, Д. Най, Р. Кеохейн, Л. Ліндберг, Ф. Шмітгер) і його альтернативними презентаціями, такими, зокрема, як міжурядовість (інтергавернменталізм) (С. Хоффман) та інституціоналізм (П. Пірсон, К. Армстронг, С. Балмер). Окремо відзначимо теорію комунікації К. Дойча і теорію ліберального міжурядового підходу Е. Моравчика – чи не найпопулярнішу сьогодні.

Метою нашої роботи не є докладний аналіз кожної з цих інтеграційних теорій чи інтеграційних підходів. Втім маємо відзначити основні положення, ідеї теоретичних підвалин євроінтеграційного процесу, котрі в тій чи іншій мірі пояснюють його реалії.

Тривалі теоретичні дискусії з концептуальних проблем євроінтеграції розвивались на тлі двох протилежних підходів – спочатку, але в меншій мірі, **федералізму**, який можна назвати скоріш теоретичним підходом, ніж теорією, а в більшій мірі – **функціоналізму (неофункціоналізму)** і теорії **міжурядовості (інтергавернменталізму)** та їх подальшої модифікації до реалій сьогодення. Вони зосереджувалися на широкому колі проблемних питань щодо форм і механізмів обмеження чи, навпаки, посилення національного суверенітету в процесі інтеграції.

У цьому контексті спробуємо простежити сутність цих теорій. Але не стільки їх еволюцію за чисто хронологічним принципом, що унеможлиблюється вже обсягом публікації, а з точки зору виокремлення концептуально сформованих ідей, які в наш час не тільки актуальні, але й сприяють критичному осмисленню євроінтеграційних процесів. Особливу увагу зосередимо на проблемах дискусійних і невирішених у сучасній теорії інтеграції.

Як слушно пише у дослідженні „Міжнародна теорія та європейська інтеграція” Ч. Пентланд, кінцевою метою федералісти вважали створення наднаціональної держави відповідно до принципів централізації і передачі політичних повноважень на найвищий рівень. Ч. Пентланд також виокремлює дві особливості федералістського підходу: соціологічний, детермінований соціальною активністю людей, та конституційний – встановлення конституційного „проекту” для пом’якшення централізованих дій держави. Він зауважує, що саме з них і почався розвиток різних напрямків в інтеграційній теорії [10]. Актуальність та важливість теорії функціоналізму визначається і тим, що власне в цьому

сенсі головна увага зверталася не на форму (пошуки федерації чи конфедерації тощо), а на функції, навіть досить конкретного характеру, які має виконувати міжнародна спільнота. Нині саме неофункціоналізм став однією з провідних теорій європейської інтеграції.

Заперечуючи ідеї творення федерації та управління континентального масштабу, фундатор ідеї функціоналізму Д. Мітрані не тільки довів недоцільність утворення статичного і штучного, територіально обмежуючого федеративного об'єднання, визначаючи це як „оману федералізації”, але сформулював та обґрунтував ідеї, які вже сьогодні стали реаліями, а саме роль і значення творення нових суб'єктів міжнародних відносин – міжнародних організацій, більше того – формування їх мережі в контексті динамічної трансформації системи міжнародних відносин [11]. Заперечення Д. Мітрані ідеї територіальної обмеженості та можливої практики панєвропейської федерації стосувалися, зокрема, врахування геополітичних реалій, за яких формувалися ці ідеї, тобто коли Європа через свої метрополії по суті контролювала значну частину світу.

З огляду на майбутнє розширення ЄС вельми цікавим є теоретичне узагальнення Д. Мітрані щодо виокремлення дихотомії концепції континентальних уній (де пріоритетом є визначення території членів об'єднання і „чужинців”) та концепції світової, універсальної ліги (як визначення функцій з метою інтеграції при врахуванні якомога більшої кількості інтересів їх учасників). У цьому зв'язку ключового значення набувають дві тези Д. Мітрані. По-перше, регіональні інтеграційні проекти відтворюватимуть територіальні квазідержавні функції, але вже на наднаціональному рівні, де вирішальну роль матимуть не всі, а лише найпотужніші держави. Хоча, слід зазначити, що Д. Мітрані відзначає беззаперечність успішності утворення спеціалізованих європейських інституцій – Європейського об'єднання вугілля і сталі та Євроатома [12].

І, по-друге, зміцнення функції нового кордону між Євросоюзом та Україною, а саме – заперечення застосування територіальної логіки як встановлення заради політичних цілей реальних кордонів та визначення обмежень на членство в регіональних інтеграційних об'єднаннях [13].

Іншими словами, неупереджений та критичний підхід в цілому до теорії європейської інтеграції і, зокрема, до творчого доробку Д. Мітрані дозволив Б. Розамонду (вважаємо його працю „Теорія європейської інтеграції” (2000 р.) однією з найглибших теоретичних розробок проблемних питань інтеграції) зробити наступний висновок щодо значення теорії функціоналізму (побіжно відзначимо, що навіть сам Д. Мітрані не претендував на визнання своїх ідей цілісною теорією): „Історичне значення функціоналізму полягає в тому, що він заклав підвалини неофункціоналістської теорії інтеграції – галузі теорії міжнародних відносин, що найбільше асоціюється з розвитком Європейських

Співтовариств” [14].

Багато неофункціоналістів визнають Д. Мітрانی своїм інтелектуальним батьком. Справді, наголос на технократичному задоволенні потреб як основі для глибинних і довготривалих систем підтримання миру у поєднанні з еволюційною логікою, що передбачає ефект „spillover” (точніше, це ідея так званого „переливання” процесу регіональних змін – як поглиблення інтеграції – крізь сегменти чи сектори реально діючої системи), свідчить про їх тісний взаємозв’язок [15].

Цікавими є теоретичні узагальнення представників неофункціоналізму, насамперед Е. Хааса, який не тільки підкреслив визначальну роль політичного фактора в процесі інтеграції, зокрема як фактора творення постнаціональних політичних спільнот, поступову інтеграцію у сферах „низької” та „високої” політики [16], але й визначив європейську інтеграцію як цілком якісний процес, котрий не можна ототожнювати з міждержавною чи міжурядовою співпрацею. Невід’ємною складовою теорії неофункціоналізму залишилась ідея „переливання”, але вже значно модифікованою до реалій євроінтеграційного процесу [17].

Неофункціоналізм (принаймні в ранніх його проявах) був спробою осмислення, створення теоретичного підґрунтя для політичних стратегій засновників післявоєнної європейської єдності. Такі постаті, як Ж. Моне і Р. Шуман, цілком ясно уявляли шлях до інтегрованої Європи. Їх прагматичний підхід заперечував ідеалізм федеративного руху. Федералісти втратили свої основні аргументи стосовно напрямків європейської післявоєнної єдності вже на початку 1950-х років. І хоча федеративний устрій Європи все ще розглядався як кінцева мета інтеграційного процесу, ставало очевидним, що його не можна досягти шляхом доказів раціональності та конституційних проектів, а лише засобами економічного зростання і вироблення спільної стратегії розвитку. Такий підхід Е. Хаас назвав технократичним і функціоналістським [18].

Певна річ, архітектори післявоєнної інтеграції мали за кінцеву мету досягнення політичної єдності між державами Європи в контексті врегулювання франко-німецьких відносин, а політичну єдність, за умов створення наднаціональних інституцій, вбачали результатом економічної взаємодії та взаємозалежності держав. Б. Розамонд, саме в контексті цієї політичної теорії інтеграції, вважає за доцільне дати характеристику (виокремлюючи сім пропозицій щодо пояснення) стратегії, яка слугувала основою творення Європейських співтовариств:

³⁵₁₇ поміркована інтеграція, передусім у сферах „низької політики”, але за умов, що вони представлятимуть ключові сектори економіки (наприклад, вугілля і сталь);

³⁵₁₇ створення вищого органу Співтовариств, не обтяженого багажем суперечливих національних інтересів, з повноваженням спостереження за інтеграційним процесом і надання йому можливості діяти як

організаторові подальшої інтеграції;

³⁵₁₇ інтеграція певних галузей економіки через національні кордони створює функціональний тиск для інтеграції пов'язаних з ними інших галузей економіки. Цей імпульс має продовжувати свою дію, особливо за умови керівної ролі, яку повинен взяти на себе вищий орган Співтовариств. Наслідком цих процесів є поступове, прогресуюче зростання взаємодії та взаємозалежності національних економік;

³⁵₁₇ глибша інтеграція не тільки організовуватиметься та спрямовуватиметься вищим органом ЄС, а й поступово соціальні інтереси спрямовуватимуться від національних форм влади до європейських наднаціональних структур як ефективнішого способу їх задоволення;

³⁵₁₇ поглиблення економічної інтеграції зумовить необхідність подальшої інституціоналізації на європейському рівні, оскільки ширша за сферою інтеграція вимагає складнішого управління;

³⁵₁₇ політична інтеграція є неминучим побічним наслідком економічної інтеграції;

³⁵₁₇ поступова економічна інтеграція, що супроводжується певним ступенем наднаціональної інституціоналізації, є ефективним шляхом створення довгострокової системи миру в Європі [19].

Для Е. Хааса метод Ж. Моне полягав в аналізі збігу переваг і прагматичних інтересів політичних акторів у Європі. Зауважимо, що ці ідеї аж ніяк не підтверджували основних положень „політичного реалізму” та навіть і неореалізму.

Отже, своєрідною імплантацією ідей новітнього політичного реалізму можна вважати міжурядовий підхід (теорію інтергавернменталізму). С. Гофман сформулював основні положення цієї теорії, де держави в рамках інтеграційного об'єднання мають суттєву перевагу над інституціями інтеграційного творення. Він стверджував, що логіка Ж. Моне – Е. Хааса спрацьовує лише у сфері економічної інтеграції за умов збігу інтересів акторів, а в політичній інтеграції пріоритет ідеологічних і прагматичних інтересів політичних еліт визначає поступ інтеграційного процесу. Зокрема, у сфері „низької політики” держави готові до інтеграції та співпраці, тоді як у сфері „високої політики” обмеження суверенітету є справою вельми проблематичною [20].

Представник ліберального інтергавернменталізму Е. Моравчик, визначаючи процес європейської інтеграції як „дворівневу гру” та ґрунтуючись на аналізі Єдиного європейського акту, робить висновок щодо політичної і економічної конвергенції трьох потужних і впливових держав-членів ЄС, а саме Німеччини, Франції і Великої Британії. Більше того, ключовим фактором інтеграції дослідник вважає в цьому випадку реалізацію інтересів саме цих держав [21].

Вельми цікаву думку висловив Е. Моравчик щодо сучасних міркувань про так звану кризу керівництва в ЄС. Спростовуючи міфи про неї, які,

на його думку, викликані міфами про брак харизматичного лідера європейської інтеграції, а також міфами так званої теорії велосипеда (якщо інтеграція призупиниться, то й наслідки будуть відповідні), Е. Моравчик говорить, що саме на сьогодні в рамках ЄС досягнуто функціонального ступеня політичної зрілості: ЄС „осідлав” триколісний велосипед, прийнявши Конституцію – отже ніколи не впаде, навіть якщо й зупиниться. А Євросоюзу, його інституціям та особливо його лідерам не вистачає „головного проекту”, навколо якого слід було б об’єднатися заради подальшої інтеграції. Отже, тепер, після півстоліття успіхів, Європа досягла небезпечної межі, коли подальше об’єднання стає не вигідним [22].

Висновки

Узагальнюючи розгляд політичних теорій європейської інтеграції, слід відзначити, що проблеми, пов’язані з формуванням чи, власне, визначенням теоретичних підвалин сучасного комплексного євроінтеграційного процесу, мають об’єктивний характер. Це обумовлено як поглибленням, так і розширенням ЄС в контексті зміни теоретичних підходів політичного реалізму (неореалізму) і політичного ідеалізму.

На наш погляд, доцільно здійснювати теоретико-методологічні дослідження, зокрема аналіз сучасного розширення ЄС, оскільки цей фактор потужно впливає на систему міжнародних відносин. Більше того, теоретичне осмислення феномена європейської інтеграції вважаємо за доцільне розглядати крізь призму формування ЄС – як реально діючого суб’єкта міжнародних відносин, що в підсумку визначає глобальне зміцнення геополітичних позицій об’єднаної Європи внаслідок як докорінних реформ власне ЄС, так і внаслідок його новітнього розширення.

Складність ситуації, яка формується у зв’язку з розширенням сфери впливу інтересів з боку ЄС в контексті утвердження європейського балансу сил, балансу інтересів – визначається також і в тому, що, поглинаючи, точніше – „опановуючи” новий геополітичний простір, ЄС впритул наблизився і до іншого (цілком незрозумілого для ЄС за характером) геополітичного простору Східної Європи, з суб’єктами яких *polens volens* змушений взаємодіяти. Але поки що ця взаємодія неефективна. В цьому контексті пошуки теорії розширення ЄС не те що не дають відповіді на виклики часу, але навіть не встигають *post factum* з’ясувати, а що, власне, здійснено і як це вплине на завтрашній день?

Література:

1. A new idea for Europe. The Schuman declaration – 1950 – 2000. European Commission. Series: European Documentation. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000 – P. 15.

2. **Moravcsik, A.** Europe's Integration at Century's End // Moravcsik, A. (ed.) Centralization or Fragmentation? Europe Facing the Challenges of Deepening, Diversity, and Democracy, New York: Council on Foreign Relations, 1998; **McCormick, J.** Understanding the European Union. A Concise Introduction, Basingstock, New York: Palgrave, 1999; **Nelsen, B. F. and Stubb, A. C.-G.** (eds.) The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration, 2nd ed., Boulder (Co.), London: Lynne Rienner Publishers, 1998; **Wallace, W.** Regional Integration: The West European Experience, Washington (DC): Brookings Institution, 1994; **Rosamond, B.** Theories of European Integration, New York: St. Martin's Press, 2000.

3. Європейський Союз. Словник-довідник. – К.: К.І.С., 2001 - С. 25 – 26.

4. **Копійка В. В.** Концепції та доктрини європейської єдності в останній третині ХХ сторіччя // Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу. – Київ, 2002. - С. 8 – 74.

5. **Ковальова О. О.** Неофункціоналізм проти традиційних підходів в теоріях європейської інтеграції // Грані - 2003. - № 1(27). - С. 114 – 117.; **Ковальова О.** Євроінтеграційна теорія транснаціоналізму і її новітні модифікації // Наукові записки. Збірник: К., 2002. - Вип. 20. - С. 199 – 209.

6. **Піляєв І. С.** Неофункціоналістське бачення європейської інтеграції: спроба критичного аналізу // Вісник КНУ. Серія „Філософія. Політологія”, 2003. – Вип. 58. – С. 44 – 49.; **Піляєв І. С.** Проблеми розвитку теорії федералізму в контексті сучасного євроінтеграційного процесу // Вісник КНУ. Серія „Філософія. Політологія”, 2003. – Вип. 59. – С. 45 – 47.

7. **Kolankiewicz, George.** Consensus and Competition in the Eastern Enlargement of the European Union // International Affairs – 70. – 1994. – 477 – 495 pp.; **Sedelmeier, Ulrich, Wallace, Helen.** Policies Towards Central and Eastern Europe // Wallace, Helen, Wallace, William (Eds.): Policy-Making in the European Union, 3rd ed., Oxford: Oxford University Press, 1996. – 353 – 387 pp.; **Mayhew, Alan.** Recreating Europe. The European Union's Policy towards Central and Eastern Europe, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.; **Moravcsik, Andrew.** Explaining International Human Rights Regimes: Liberal Theory and Western Europe, in: European Journal of International Relations. – 1. - 1995. - 157-189 pp.; **Moravcsik, Andrew.** The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht, London: UCL Press, 1998. – 514 pp.; **Schimmelfennig, Frank.** The Double Puzzle of EU Enlargement Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Decision to Expand to the East // Working Paper series. - 1999/15.

8. **Baldwin, Richard E., Francois, Joseph F., Portes, Richard.** The Costs and Benefits of Eastern Enlargement: the Impact on the EU and Central Europe // Economic Policy. - 24. - 1997. – 125 – 176 pp.

9. **Реймон Арон.** Мир і війна між націями. Київ: Юніверс, 2000. – С. 32 – 33.

10. **Pentland C.** International Theory and European Integration. – Lon-

don: Faber and Faber, 1973. – P. 146 – 150.

11. **Mitrany D.** A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization. – Chicago: Quadrangle Books, 1966. – 221 p.; **Mitrany D.** The Functional Approach in Historical Perspective // International Affairs. – 1971. – Vol. 47. – No 3. – P. 345 – 386.

12. **Mitrany D.** The Prospect of Integration: Federal of Functional // Functionalism: Theory and Practice in International Relations. Editors A.J.R.Groom and P.Taylor. – London: University of London Press, 1975. – P.70.

13. **Mitrany D.** The Prospect of Integration: Federal of Functional // Functionalism: Theory and Practice in International Relations. Editors A.J.R.Groom and P.Taylor. – London: University of London Press, 1975. – P. 72 – 78.

14. **Rosamond Ben.** Theories of European Integration. – New York: Palgrave, 2000. – P. 38.

15. **Rosamond Ben.** Theories of European Integration. – New York: Palgrave, 2000. – P. 39.

16. **Haas E.** The Uniting Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950 - 1957. – Stanford CA: Stanford University Press, 1968. – 2nd Ed. – P. 62 – 74.; **Haas E.** Turbulent Fields and the Study of Regional Integration // International Organization. – 1976. – Vol. 30. – P. 169 – 199.

17. **Haas E.** The Uniting Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957. – Stanford CA: Stanford University Press, 1968. – 2nd Ed. – P.315-317.

18. **Rosamond Ben.** Theories of European Integration. – New York: Palgrave, 2000. – P.51.

19. **Rosamond Ben.** Theories of European Integration. – New York: Palgrave, 2000. – P. 51 – 52.

20. **Hoffmann Stanley.** Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe // Nelsen B., Stubb A. The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration. – London: Macmillan Press LTD, 1998. – 2nd Ed. – P. 157 – 172.

21. **Moravcsik, A.** Preferences and Power in the European Community. A Liberal Intergovernmentalist Approach // Journal of Common Market Studies. – 1993. – Vol.31. – N4. – P. 482 – 498.; **Moravcsik, A.** A Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht. – London: UCL Press, 1998.

22. **Andrew Moravcsik.** What Lessons to learn from Europe's Crises? Is there really a crisis of European leadership? – Issue 11, 2004.